

บทที่ 4

บริบทของชุมชน

การศึกษาเรื่องความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงบริบทของชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อให้เข้าใจถึงประเด็นของการศึกษาอย่างรอบด้าน และสามารถมองเห็นถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอบริบทของชุมชน โดยแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

4.1 บริบทของชุมชน ประกอบด้วย ลักษณะประชากรและการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะการปกครอง การคมนาคม การสาธารณสุข ภูมิปัญญา ระบบเศรษฐกิจและระบบการผลิต

4.2 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ประเพณี พิธีกรรมความเชื่อ และการรวมกลุ่มทางสังคม

4.1 บริบทของชุมชน

4.1.1 ลักษณะประชากรและการตั้งถิ่นฐาน

หมู่บ้านในเขตตำบลป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน ประกอบด้วยหมู่บ้านที่มีหลากหลายชนเผ่า ทั้งไทลื้อ ไทยพวน ไทยยวน (ไทยพื้นราบ) แต่ละหมู่บ้านต่างมีวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมในรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่หากมองในภาพรวมแล้วจะมีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน คือเหมือนกับสภาพสังคมวัฒนธรรมของภาคเหนือทั่วไป บ้านดอนแก้ว หมู่ที่ 6 ต.ป่าคา เป็นชาวไทยเชียงแสนที่อพยพมาจากเชียงแสน จ.เชียงราย จากตำนานพงศาวดารโยนก กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยเชียงแสนในจังหวัดน่านไว้ว่า เมื่อปี พ.ศ. 2345 พม่ายกทัพมาบุกเชียงแสนหวังจะยึดเป็นเมืองขึ้น เมืองหลวงจึงส่งกองทัพมาป้องกันเมืองเชียงแสน โดยขอกำลังช่วยเหลือจากเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง น่าน และลาว จนสามารถป้องกันเมืองเชียงแสนไว้ได้ แต่ทางเมืองหลวงเกรงว่าหากปล่อยเมืองเชียงแสนไว้เช่นนี้ กองทัพพม่าก็จะกลับมารุกรานอีก จึงทำการอพยพชาวเชียงแสนและเผาเมืองเชียงแสนทิ้งเสีย โดยแบ่งชาวเชียงแสนเป็นกลุ่มต่างๆ กลุ่มๆ 1,000 คน แยกไปตั้งถิ่นฐานยังประเทศลาว เชียงใหม่ ลำปาง และน่าน ในจังหวัดน่านพบชาวไทยเชียงแสนตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายตามอำเภอต่างๆ ได้แก่ บ้านดอนแท่น อำเภอเชียงกลาง บ้านดอนแก้ว บ้านผาขวาง บ้านคัวะใหม่ อำเภอท่าวังผา และบ้านสา อำเภอเมือง

จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านดอนแก้วแบ่งออกเป็น 2 ตำนาน คือ ตำนานแรก ชาวบ้านดอนแก้วเป็นชาวไทยเชียงแสน ที่อพยพมาจากเมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ในขณะนั้นเมืองเชียงแสนอยู่ในการปกครองของนครโยนก ราวปี พ.ศ. 2345 เกิดสงครามสู้รบกับทางพวกเงี้ยวหรือพม่า ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้อพยพหนีภัยสงครามมาทางดอนใต้ ในกลุ่มชาวบ้านนั้นมีหลายครอบครัวอพยพมาด้วยกัน 3 กลุ่ม และมีแมวที่ชาวบ้านนับถือว่าเป็นแมวนำโชค ชื่อว่าแมวพร้อย โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นแมวศักดิ์สิทธิ์ หากแมวพร้อยนี้ขุดดินบริเวณไหน แสดงว่าบริเวณนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน เมื่อชาวบ้านกลุ่มนี้เดินทางมาถึงบริเวณทิศใต้ของหมู่บ้านในปัจจุบัน แมวพร้อยก็ขุดดินบริเวณนี้ ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้เชื่อว่ที่บริเวณนี้เหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน จึงลงหลักปักฐานที่นี่ เดิมชื่อหมู่บ้านพร้อยตามชื่อแมว หลังจากนั้นเกิดมีลูกแก้วผุดขึ้นมากลางวัด มีแสงสว่างจ้า แม้เจ้าอาวาสจะนำผ้ามาคลุมก็ชั้นก็ไม่สามารถดับแสงสว่างนั้นได้ เกิดความเชื่อว่าเป็นลูกแก้วศักดิ์สิทธิ์ จึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านดอนแก้วในปัจจุบัน ส่วนชาวบ้านอีก 2 กลุ่มที่เป็นหลายร่วมเดินทางมาด้วยกัน แยกแยกย้ายไปตั้งถิ่นยังบ้านดอนแท่น อำเภอเชียงกลาง และบ้านผาขวาง นอกจากนี้ยังมีบางส่วนที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านน้ำคัวะ อำเภอท่าวังผา ลังเกิดได้จากการที่ชาวบ้านเหล่านี้จะพูดภาษาพื้นเมืองที่มีสำเนียงใกล้เคียงกัน เมื่อทำการตั้งบ้านเรือนแล้วเกิดภัยธรรมชาติและเกิดน้ำน่านเกาะเขาตลิ่ง ทำให้ชาวบ้านอพยพมาอยู่ ณ ที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน

จากการสืบประวัติวัดดอนแก้ว อันเป็นวัดประจำหมู่บ้าน กรมการศาสนาขึ้นทะเบียนวัดไว้ว่าก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2320 ดังนั้นอายุของบ้านดอนแก้วประมาณการได้ 200 กว่าปี แต่ไม่สามารถระบุแน่ชัด เนื่องจากในอดีตเจ้าอาวาสวัดดอนแก้วองค์ที่ 6 คือ ครูบาอภิวังค์ อภิวโธ เคยรวบรวมประวัติหมู่บ้านโดยสืบจากคำบอกเล่าจากพ่ออู๊ยแม่อู๊ยในสมัยนั้น และเก็บรวบรวมไว้ที่วัด หลังจากครูบาอภิวังค์มรณภาพ ไม่มีผู้ใดสนใจจะสืบสานต่อ ทำให้เอกสารที่เก็บรวบรวมไว้สูญหายไป คงเหลือแค่ตำนานจากคำบอกเล่าของพ่ออู๊ยแม่อู๊ยที่ยังคงมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

ตำนานหมู่บ้านที่สอง จากคำบอกเล่าของพ่ออู๊ยอีกท่านหนึ่งซึ่งเคยบวชเรียนเป็นสามเณรในสมัยครูบาอภิวังค์เป็นเจ้าอาวาส พ่ออู๊ยเล่าว่าในสมัยนั้นครูบาอภิวังค์ต้องการรวบรวมประวัติหมู่บ้าน จึงให้พ่ออู๊ยไปตามแม่อู๊ยคนหนึ่ง ซึ่งขณะนั้นอายุเกือบร้อยปีมาเล่าประวัติหมู่บ้านจากความทรงจำของแม่อู๊ย ซึ่งแม่อู๊ยเล่าว่า ชาวบ้านดอนแก้วเป็นชาวไทยเชียงแสนที่อพยพมาจากเมืองเชียงแสน นครโยนก เนื่องจากเกิดภัยสงคราม จึงอพยพลงมาตามแม่น้ำ ผู้นำในการอพยพ คือ พ่อแก้วและแม่พร้อย และครอบครัวอีกส่วนหนึ่ง เมื่ออพยพมาถึงบริเวณทิศใต้ของที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน พ่อแก้วแม่พร้อยเห็นว่าบริเวณนี้มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์และอยู่ติดริมแม่น้ำ

จึงตกลงใจตั้งถิ่นฐานที่นี่ โดยตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อพ่อแก้วแม่พร้อย และเหตุที่บริเวณนี้เป็นที่ดอน จึงตั้งชื่อหมู่บ้านดอนแก้วพร้อย นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบ้านกลุ่มที่อพยพมาจากเชียงฮอน ประเทศลาว เนื่องจากในอดีตชาวบ้านในบริเวณนี้ทำมาค้าขายและติดต่อกับประเทศลาว จึงมาทำให้ชาวบ้านบางส่วนอพยพมาตั้งถิ่นฐานหรือแต่งงานกับชาวบ้านดอนแก้ว หลังจากนั้นเกิดภัยธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านต้องอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน ซึ่งไม่ไกลจากที่เดิมมากนัก เมื่ออยู่ได้ระยะหนึ่งชาวบ้านเห็นว่าชื่อหมู่บ้านยาวเกินไปและคำว่าพร้อยอาจมีความหมายในทางที่ไม่ดี ประกอบกับมีลูกแก้วผุดขึ้นจากกลางวัด จึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่เป็นบ้านดอนแก้ว นอกจากนี้ยังมีตำนานเพิ่มเติมว่าเมื่อชาวบ้านกลุ่มแรกที่อพยพมาถึงบริเวณได้ทำการสร้างบ้านเรือนและปลูกต้นโพธิ์สองต้น เรียกว่าโพธิ์แฝด ต้นทางทิศตะวันออกชื่อแสนอิน ต้นทางทิศตะวันตกชื่อแสนอาจ ตามชื่อของผู้ที่ปลูก ซึ่งเป็นต้นตระกูลอินตะวินและค่ายอาจ (แสนอิน อินตะวิน และ แสนอาจ ค่ายอาจ) ในปัจจุบันต้นโพธิ์ทั้งสองต้นอยู่บริเวณหน้าวัด อายุกว่า 200 ปี ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของหมู่บ้าน การจัดงานประเพณีหรืองานเฉลิมฉลองต่างๆ มักจะทำบริเวณลานโพธิ์หน้าวัดแห่งนี้

จากสองตำนานนี้จะสังเกตว่าในภาพรวมมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน และมีความแตกต่างกันในรายละเอียดบางประการ ซึ่งแม้ผู้วิจัยจะพยายามสืบถามต่อไป ก็ไม่มีผู้ใดสามารถยืนยันว่าประวัติหมู่บ้านที่แท้จริงเป็นมาอย่างไรกันแน่ เพียงแต่สันนิษฐานตามตำนานทั้งสองนี้ ในปัจจุบันหมู่บ้านมีครัวเรือนทั้งหมด 126 หลังคาเรือน มีประชากรทั้งหมด 572 คน แบ่งเป็นชาย 299 คน และ หญิง 272 คน (ข้อมูล จปฐ. สำนักงานสาธารณสุขอำเภอท่าวังผา ปี 2543)

4.1.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านดอนแก้วเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากอำเภอท่าวังผา ประมาณ 6 กิโลเมตร การเดินทางจากจังหวัดน่านไปอำเภอท่าวังผาใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1080 น่าน-ทุ่งช้าง ระยะทางประมาณ 42 กิโลเมตร บ้านดอนแก้วมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านหนองบัว ต.ป่าคา
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านคว๊ะ ต.ศรีภูมิ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	แม่น้ำน่าน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านสบซุ่น ต.ป่าคา

บ้านดอนแก้วมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ดอน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 300 เมตร สภาพดินจะมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทรายแบ่ง สีดินเป็นสีน้ำตาลหรือน้ำตาลปนแดง บางแห่งในดินล่างลึกมีจุดประสีเทาหรือสีน้ำตาล อาจมีแร่ไมกาหรือก้อนปูนปะปนอยู่บ้าง ซึ่งเกิดจากวัตถุกำเนิดดินพวกตะกอนลำนํ้า มีการระบายน้ำดีถึงดีปานกลาง มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติปานกลาง ปฏิบัติการเป็นกรดแก่ถึงด่างปานกลาง เหมาะแก่การปลูกพืชไร่ต่างๆ เช่น ข้าวโพด อ้อย ฝ้าย ยาสูบ ถั่วต่างๆ (กองสำรวจและจำแนกดิน กรมพัฒนาที่ดิน) บ้านดอนแก้วมีพื้นที่รวม 5,067.5 ไร่ จำแนกเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 1,100 ไร่ พื้นที่อาศัย 980 ไร่ และพื้นที่ป่าไม้เชิงเขา 2,957 ไร่ ลักษณะป่าไม้เป็นป่าเบญจพรรณ ไชน E หมายถึง เป็นลักษณะป่าเศรษฐกิจ สามารถใช้ประโยชน์ได้

ลักษณะภูมิอากาศจะขึ้นอยู่กับระบบกระแสลม ซึ่งพัดตามฤดูกาล คือ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้มีความแตกต่างกันของฤดูกาลอย่างชัดเจน จากสถิติของสถานีตรวจอากาศจังหวัดน่านในช่วง 14 ปี พบว่า อุณหภูมิสูงสุดโดยเฉลี่ยเท่ากับ 31.80 องศาเซลเซียส ในเดือนพฤษภาคม และอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยเท่ากับ 19.70 เซลเซียส ในเดือนธันวาคม

ลักษณะภูมิประเทศที่สำคัญคือมีแม่น้ำน่านไหลผ่านหมู่บ้านและบริเวณหน้าวัดดอนแก้ว ระดับความลึกของน้ำสูงสุด 180 เซนติเมตรในช่วงฤดูหนาว และระดับต่ำสุด 150 เซนติเมตร ในช่วงฤดูร้อน แม่น้ำน่านมีต้นกำเนิดมาจากอำเภอป่อเกลือ ไหลผ่านอำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอทุ่งช้าง อำเภอบัว อำเภอท่าวังผา อำเภอเมืองน่าน อำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อย และอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ก่อนที่จะไหลลงสู่เขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ ลักษณะแม่น้ำน่านในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยพืชและสัตว์น้ำหลากหลายชนิด ซึ่งชาวบ้านตลอดลำน้ำรวมทั้งชาวบ้านดอนแก้วพึ่งพาอาศัยทั้งในด้านการดำรงชีวิต การคมนาคม แหล่งทางสังคมและวัฒนธรรม

ในปัจจุบันสภาพของแม่น้ำได้เปลี่ยนแปลงไป จากข้อมูลคุณภาพน้ำแม่น้ำน่านบริเวณอำเภอท่าวังผา ในปี พ.ศ. 2538 พบว่าส่วนใหญ่มีคุณภาพอยู่ในประเภท 2 หมายถึง แหล่งน้ำที่ได้รับน้ำทั้งจากกิจกรรมบางประเภทและสามารถเป็นประโยชน์เพื่อ การอุปโภคและบริโภคโดยต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติ เพื่อการอนุรักษ์สัตว์น้ำ เพื่อการประมง และเพื่อการว่ายน้ำและกีฬาทางน้ำ โดยสาเหตุการปนเปื้อนของแม่น้ำมีสาเหตุมาจากน้ำเสียจากชุมชน ซึ่งอาศัยบริเวณริมฝั่งน้ำ ซึ่งจากการสำรวจพบว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำนวนมาก ทำให้มีการปนเปื้อนของสารเคมีที่ใช้ในการเกษตร นอกจากนี้อ่าง

เก็บน้ำห้วยน้ำปุดที่ใช้สำหรับทำการเกษตร ในอดีตฝายห้วยน้ำปุดเป็นฝายไม้ โดยชาวบ้านจะเอาไม้กันเป็นแนวห่างประมาณ 50 เซนติเมตร ใช้หลักตอกเป็นแถวๆ จนถึงปี พ.ศ. 2527 จึงได้สร้างเป็นอ่างเก็บน้ำขึ้น โดยได้งบประมาณจากทางราชการในการก่อสร้าง มีลำเหมืองสายใหญ่ 3 สาย คือ

1. สายเหมืองหลวง มีความยาว 660 เมตร

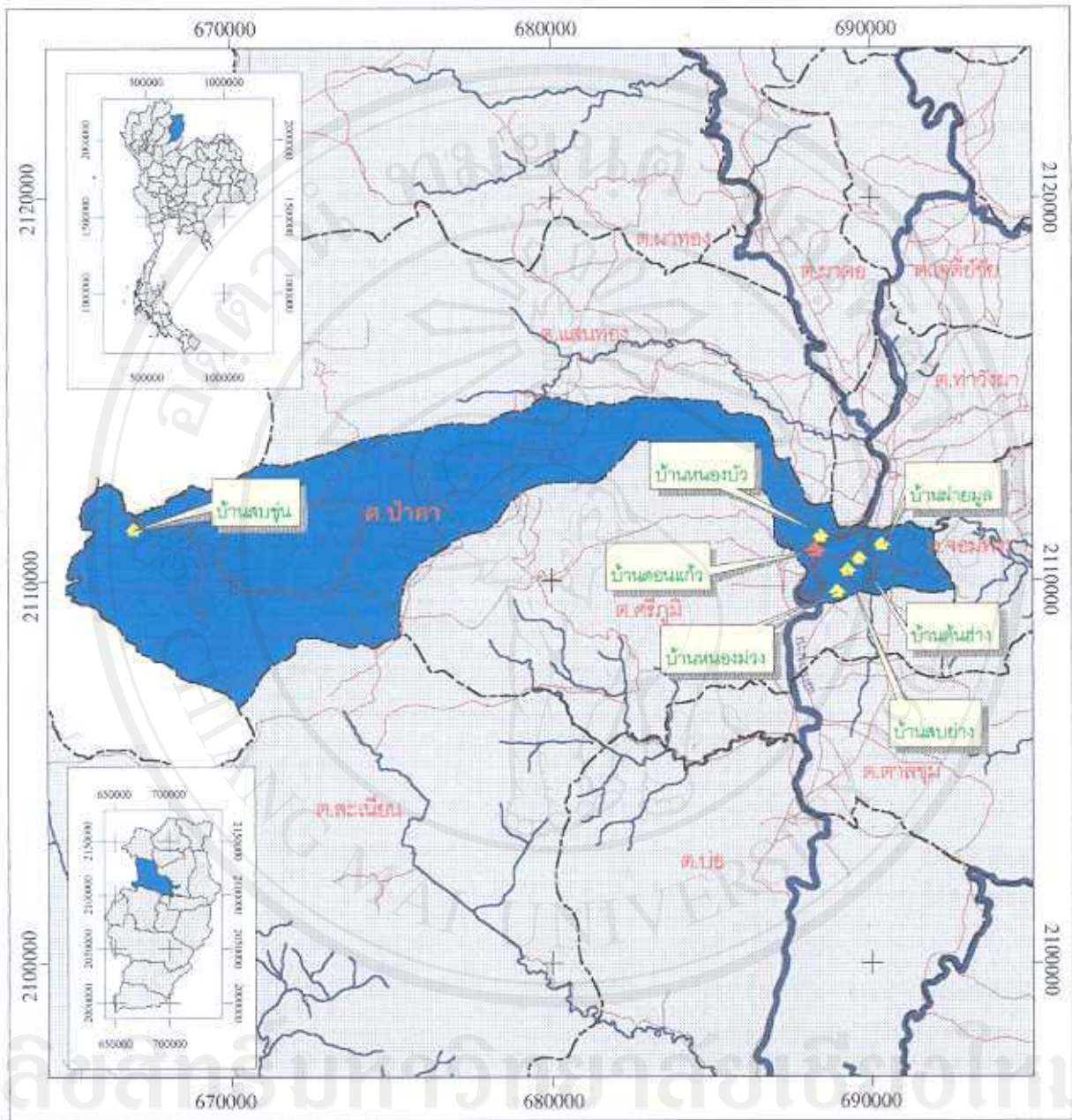
- สายที่ 1 ท่อกลางน้ำตก มีความยาวประมาณ 132 เมตร
- สายที่ 2 เค้าแก้ว มีความยาวประมาณ 293 เมตร
- สายที่ 3 ป่าจุ่น มีความยาวประมาณ 290 เมตร
- สายที่ 4 นาอ่อน มีความยาวประมาณ 148 เมตร

2. สายบ้านห้าง มีความยาวประมาณ 941 เมตร มีแยก 1 สาย คือ บ้านห้างปู่ฮิว มีความยาวประมาณ 100 เมตร

3. สายดอนหนองหรือหนองบัว มีความยาว 600 เมตร

ลำเหมืองทั้งสามสายจะมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้านดอนแก้วและบ้านหนองบัว ซึ่งมีครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์กว่า 400 ครัวเรือน

แผนภาพที่ 1 แสดงแผนที่ตั้งหมู่บ้านดอนแก้ว ต.ป่าคา อ.ท่าวังมา จ.น่าน

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

สัญลักษณ์

- ▲ บ้านดอนแก้ว
- ▬ เส้นขอบเขตตำบล
- ▬ ถนน
- ▬ แม่น้ำ

5 0 5 Kilometers

4.1.3 ลักษณะการปกครอง

บ้านดอนแก้วเป็นหมู่บ้านหนึ่งในหกหมู่บ้านของตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จ.น่าน ได้แก่ บ้านฝายมูล หมู่ที่ 1 บ้านต้นฮ้าง หมู่ที่ 2 บ้านลบบ่าง หมู่ที่ 3 บ้านหนองม่วง หมู่ที่ 4 บ้านหนองบัว หมู่ที่ 5 บ้านดอนแก้ว หมู่ที่ 6 และบ้านสบซุ่น หมู่ที่ 7

ก่อนการปกครองตามระเบียบการปกครองของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เดิมบ้านดอนแก้วมีลักษณะการปกครองโดยแบ่งเป็นคุ้มบ้าน อาศัยจารีต ประเพณีและความเชื่อเป็นหลักในการปกครอง คุ้มบ้านจะมีนายสิบคอยดูแลความสัมพันธ์ระหว่างคุ้มบ้าน ดูแลความปลอดภัย จัดแบ่งหน้าที่ในงานพัฒนาและงานประเพณีต่างๆ และประสานงานกับหลักบ้าน นายสิบจะขึ้นตรงกับหลักบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบัน ซึ่งจะใช้วิธีการคัดเลือกโดยสมาชิกในหมู่บ้าน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีผู้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านดอนแก้วดังนี้

พ่อเผ่าธิ อินต๊ะวิน	ตันตระภูล
พ่อเผ่าธนะ คงมัน	
พ่อเผ่ากำ อินยา	ลูกเขย
พ่อเผ่ารัตน์ บันรัตน์	
พ่อเผ่าปัญญา อินต๊ะวิน	เครือญาติ
พ่อศิลป์ชัย อินยา	หลาน
พ่อก้อนแก้ว โนศรี	เหลนเขย
พ่อสมาน ค่ายอาจ	หลาน
พ่อแสวง อินต๊ะวิน	หลานเขย
นายสนอง ยาตรา	
นายสมยศ ภิราญคำ	
นายประยุทธ อินต๊ะวิน	เครือญาติ
นายสุทิน อินต๊ะวิน	หลาน

จากโครงสร้างลำดับผู้ใหญ่บ้านดอนแก้วข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านที่มักผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยจะพบว่าสายตระกูลใหญ่ของบ้านดอนแก้วคือ ตระกูลอินต๊ะวิน ซึ่งมีจำนวนคนในตระกูลนี้ในชุมชนมากที่สุด ทั้งโดยสายเลือดโดยตรงและความสัมพันธ์จากการแต่งงาน ทำให้ได้รับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งมากที่สุด ความ

เกี่ยวข้องกับสัมพันธในระบอบเครือญาติจะทำให้การปกครองและการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่นและสามารถจัดการได้ง่าย

ในปัจจุบันการปกครองของบ้านดอนแก้วมีลักษณะเหมือนกับหมู่บ้านอื่นทั่วไป คือมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นตามระเบียบการปกครองของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน มีคณะกรรมการแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ คือ ฝ่ายการคลัง ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายป้องกัน ซึ่งคณะกรรมการจะมีการประชุมประจำเดือนทุกเดือน โดยผู้ใหญ่บ้านจะประชุมที่อำเภอท่าวังมาในช่วงต้นเดือน หลังจากนั้นจะกลับมาประชุมชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อชี้แจงข่าวสารหรือนโยบายต่างๆ ที่ได้รับจากทางอำเภอ

4.1.4 การคมนาคมและสาธารณูปโภค

ในอดีตเส้นทางการคมนาคมไปยังบ้านดอนแก้วเป็นเส้นทางดินลูกรัง การเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างหมู่บ้านมักใช้การเดินเท้าหรือการคมนาคมทางเรือ เมื่อปี พ.ศ. 2514 ในสมัยผู้ใหญ่บ้านศิลป์ชัย อินยา ร่วมกับผู้ใหญ่บ้านท่าคำ คือ ผู้ใหญ่แสง กันทะ ได้ยื่นหนังสือกับทางราชการขอสร้างถนน รพช. บ้านแก่ง-อาฮาม โดยเริ่มจากโรงเรียนบ้านท่าคำ ต.ป่าคา ได้รับการอนุมัติก่อสร้างในปี พ.ศ. 2517 ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นถนนสายสบสาย-เชียงแล ในปีเดียวได้ทำเรื่องเสนอขอสร้างสะพานท่าวังผาพัฒนา ซึ่งเป็นสะพานข้ามแม่น้ำน่านเชื่อมต่อระหว่าง ต.ศรีภูมิ และ ต.ริม เพื่อความสะดวกในการคมนาคมติดต่อระหว่าง ต.ริม ต.ป่าคา ต.ศรีภูมิ และ ต.แสนทอง โดยการประสานความร่วมมือของผู้ใหญ่บ้านทั้ง 4 ตำบล และได้รับงบประมาณในการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2520 หลังจากนั้นเริ่มมีการเดินสายไฟฟ้าเข้าภายในหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2519 และสร้างระบบน้ำประปาในปี พ.ศ. 2539 โดยการสนับสนุนงบประมาณของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับกรมพัฒนาชุมชน ในปัจจุบันชุมชนบ้านดอนแก้วมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ทุกหลังคาเรือน

สาธารณูปโภคด้านอื่นๆ ได้แก่ วัด จำนวน 1 แห่ง คือวัดดอนแก้ว โรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง และ ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน จำนวน 1 แห่ง

4.1.5 ลักษณะระบบการผลิตและเศรษฐกิจ

ในอดีตชุมชนบ้านดอนแก้วมีระบบผลิตแบบเกษตรยังชีพ โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ซึ่งจะผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน วิธีการผลิตจะพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ในอดีตนั้นบ้านดอนแก้วมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีที่ดินเป็นของ

ตนเอง และเนื่องจากมีแม่น้ำน่านไหลผ่านหมู่บ้านและยังมีห้วยน้ำปุด ซึ่งชาวบ้านบ้านดอนแก้ว และหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านหนองบัว ได้ช่วยกันสร้างเหมืองฝาย เพื่อผันน้ำมาใช้ในการทำนา ทำให้มีน้ำใช้สำหรับการเกษตรเพียงพอตลอดปี นอกจากนี้ในช่วงฤดูฝนจะมีปลาขึ้นมาวางไข่ตามท้องนา ชาวบ้านสามารถจับกินได้อย่างเหลือเฟือ โดยวิธีการจับปลาในอดีตนั้นจะจับเพื่อบริโภคเท่านั้น เครื่องมือในการจับจะเป็นแบบง่ายและทำจากวัสดุจากธรรมชาติ เช่น ตุ่ม เบ็ด แห ไซ คั้ง กะต้ำ ทำให้การจับแต่ละครั้งได้ปริมาณไม่มาก ปลาจึงมีโอกาสมายาวพันธุ์ได้ทันต่อการบริโภค

ภายหลังจากมีโครงการพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐในช่วงปี 2520 เป็นต้นมา ทั้งถนน ไฟฟ้า และการส่งเสริมด้านอาชีพจากเกษตรอำเภอและพัฒนาชุมชน ทำให้ระบบการผลิตของบ้านดอนแก้วเปลี่ยนแปลงไป มีการปลูกพืชเศรษฐกิจต่างๆ หลังฤดูทำนา เช่น ถั่วเหลือง ยาสูบ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง สารปราบศัตรูพืช ใช้รถไถนา เพื่อให้สามารถทำการเพาะปลูกได้เร็วและง่าย ทำให้รายจ่ายในการผลิตเพิ่มสูงขึ้น บางครัวเรือนมีการกู้หนี้ยืมสิน ในขณะที่การรับซื้อส่วนใหญ่จะใช้วิธีเหมาซื้อหรือยกเหี่ยว ราคาการขายจะขึ้นกับพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อ ผลกระทบที่ตามมาอีกอย่างคือ ขวดยาฆ่าแมลงและสารเคมีต่างๆ ถูกทิ้งลงในแม่น้ำน่าน ทำให้คุณภาพน้ำต่ำลง ไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้อย่างเดิม

นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนมีจับปลาในแม่น้ำเพื่อนำไปขาย โดยใช้วิธีการจับปลาที่ไม่ถูกวิธี เช่น ใช้ไฟฟ้าช็อต ใช้วัตถุระเบิด หรือเครื่องมือจับผิดประเภท เช่น อุ้ม คือ การนำเอากิ่งไม้ข่อยหรือมะขามไปแช่ในน้ำและนำกระดุกควาย วัว โยนลงไป หรือใช้เหยื่อล่อมวนๆ เพื่อกันไม่ให้ปลาหนี จากนั้นจะทำการจับ ซึ่งการจับแบบนี้ได้ปลาครั้งละ 3-4 กระสอบ ทำให้ปริมาณปลาลดลงอย่างรวดเร็ว

ในปัจจุบันบ้านดอนแก้วจัดได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีระบบเศรษฐกิจโดยการผลิตแบบเกษตรกรรมกึ่งยังชีพ ชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 15,395 บาท/คน/ปี (ข้อมูล กชช.2ค สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอท่าวัง ปี 2541) โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ อาชีพหลัก คือ ทำการเกษตร ทั้งในบริเวณบ้านและหัวไร่ปลายนา มีจำนวน 118 ครัวเรือน พืชที่ปลูกมากที่สุดคือข้าว โดยจะทำนาปีละ 1 ครั้ง ได้ผลผลิตไร่ละ 650 กิโลกรัม ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกข้าวเพื่อบริโภคภายในครอบครัว เมื่อมีเหลือจึงจะนำไปขาย จากการสำรวจโครงสร้างการผลิตของบ้านดอนแก้วพบว่า

1. ปัจจัยด้านที่ดิน พบว่า ครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินเพียงพอเป็นของตัวเอง จำนวน 45 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีที่ดินไม่เพียงพอต้องเช่าที่ดินเพิ่ม จำนวน 20 ครัวเรือน และครัว

เรือนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง จำนวน 9 ครัวเรือน หมู่บ้านมีที่ดินสำหรับทำการเกษตรจำนวน 689 ไร่ จำแนก 3 ประเภทคือ

1.1 พื้นที่ทำนาทั้งหมด 188 ไร่ โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีที่ดินเป็นของตัวเอง แยกเป็นมีที่ดินเป็นของตัวเองน้อยกว่า 5 ไร่ จำนวน 70 ครัวเรือน และมี 6-10 ไร่ จำนวน 4 ครัวเรือน หากครัวเรือนใดไม่มีที่ดินก็จะเช่าจากครัวเรือนอื่นในชุมชนหรือไม่ก็รับจ้างทำนา

1.2 พื้นที่ปลูกพืชอายุสั้น จำนวน 689 ไร่ จำนวน 80 ครัวเรือน

1.3 พื้นที่ปลูกพืชอายุยาว จำนวน 35 ไร่ จำนวน 7 ครัวเรือน

ในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมพบว่าเมื่อเทียบกับพื้นที่ทางการเกษตรทั้งหมดของหมู่บ้านใช้น้อยกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่การเกษตร สาเหตุเนื่องมาจากดินไม่ค่อยดี ปัญหาที่พบมากคือดินเปรี้ยว ในการทำการเกษตรกรรมจะใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยน้ำปุดและแม่น้ำน่าน ซึ่งมีปริมาณเพียงพอสำหรับทำการเพาะปลูกในช่วงฤดูฝนเท่านั้น

2. ปัจจัยด้านแรงงาน การใช้แรงงานในทางการเกษตรของชุมชนบ้านดอนแก้วส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานในครัวเรือน เนื่องจากยังคงมีวิถีการผลิตแบบยังชีพและความสัมพันธ์ในชุมชนยังคงเป็นแบบเอื้อเฟื้อพึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน หากครัวเรือนใดที่ดินขนาดใหญ่ ก็จะขอแรงจากครัวเรือนอื่น (เอามือเอารวัน) ในขั้นตอนที่ต้องการแรงงานนอกครัวเรือนมาเสริมด้วย ซึ่งสามารถแบ่งแรงงานออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

2.1 แรงงานครอบครัว เป็นแรงงานภายในแต่ละครัวเรือน ซึ่งประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก สะใภ้หรือลูกเขย ทุกคนจะช่วยในการผลิตโดยไม่มีค่าจ้างตอบแทน แต่ค่าตอบแทนจะอยู่ในรูปผลผลิตที่ใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือน ผู้ชายจะเป็นแรงงานหลักในการผลิต โดยจะทำหน้าที่ไถนา ถอนกล้า ปลูกข้าวและเก็บเกี่ยว ขณะเดียวกันผู้หญิงจะทำหน้าที่เสริมและมืบทบาทมากในการแปรรูปผลผลิต

2.2 แรงงานแลกเปลี่ยน เป็นแรงงานภายในชุมชน ในกรณีที่ขั้นการผลิตนั้นจำเป็นต้องในแรงงานจำนวนมาก เช่น ขั้นตอนการปลูกและเก็บเกี่ยว หรือกรณีที่มีที่ดินขนาดใหญ่ ต้องการความรวดเร็วในการผลิต ดังนั้นจำเป็นต้องขอแรงงานจากเพื่อนบ้าน การตอบแทนจะเป็นลักษณะแรงงานต่างตอบแทน

2.3 แรงงานรับจ้าง เป็นแรงงานที่เสริมในกรณีที่แรงงานภายในครอบครัวหรือแรงงานแลกเปลี่ยนมีไม่เพียงพอในการผลิต โดยส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานภายในชุมชน โดยค่าแรงเฉลี่ย 80 ต่อวัน

3. ปัจจัยด้านเครื่องมือในการผลิต พบว่าส่วนใหญ่ใช้รถไถนา จำนวน 45 คัน เรือยนต์ มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช จำนวน 50 คัน เรือยนต์ ค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเฉลี่ยครัวเรือนละ 200 บาท/ไร่ แต่จากการสังเกตพบว่ามีบางครอบครัวที่ยังให้ควายเป็นเครื่องมือในการผลิต

นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชไร่อายุสั้นหลังฤดูทำนา ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยจะปลูกปีละ 1 ครั้งในช่วงฤดูแล้ง โดยมีพ่อค้ามารับซื้อในหมู่บ้านในกิโลกรัมละ 2 บาท การปลูกพืชอายุยาว โดยส่วนมากปลูกยาสูบ จำนวน 37 ไร่ ได้ผลผลิตไร่ละ 1,300 กิโลกรัม ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะนำไปขายเองในกิโลกรัมละ 3 บาท นอกจากนี้ยังมีการทำสวนผัก ผักที่ปลูกมากคือ ผักกาดขาว และจากการเข้ามาส่งเสริมอาชีพของเกษตรอำเภอทำให้เกิดธุรกิจชุมชนขึ้นหลายอย่าง เช่น หน่อไม้อัดป๊อบ ที่สามารถเพิ่มรายได้ให้แก่หมู่บ้านจำนวนมาก ครัวเรือนที่เข้าร่วมมีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ย 30,000 บาทต่อปี โดยจะทำปีละ 1 ครั้ง ในช่วงฤดูหน่อไม้ โดยมีต้นทุนค่าป๊อบใบละ 25 บาท หน่อไม้ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะรับซื้อจากภายนอกชุมชน เนื่องจากบ้านดอนแก้วมีพื้นที่ป่าไม้ไม่เพียงพอ ลักษณะเป็นป่าไม้เชิงเขา ทำให้ไม่สามารถหาหน่อไม้ได้ โดยจะรับซื้อหน่อไม้จากชุมชนอื่นในราคา กิโลกรัมละ 3-4 บาท ป๊อบหนึ่งสามารถบรรจุหน่อไม้ได้ 13 กิโลกรัม เมื่อบรรจุเสร็จจะมีพ่อค้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน โดยรับซื้อในราคาป๊อบละ 130-140 บาท นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมแปรรูปอาหาร กิจกรรมทอผ้า และการปลูกผัก ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวดำเนินโดยกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านดอนแก้ว

จากการศึกษาระบบการผลิตของชุมชนบ้านดอนแก้วสามารถชี้ให้เห็นว่า บ้านดอนแก้วยังคงเน้นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก แต่เนื่องจากบ้านดอนแก้วยังมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดภายนอกชุมชน ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต เช่น มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ การใช้สารเคมีและยาปราบศัตรูพืช ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ได้แก่ การทิ้งขวดสารเคมี ขวนพลาสติกลงสู่แม่น้ำ ทำให้แม่น้ำมีคุณภาพต่ำลง ส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตในแม่น้ำและส่งผลกระทบต่อสุขภาพการใช้ประโยชน์ของชุมชน นอกจากนี้ชาวบ้านจะนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปขายยังตลาดในอำเภอท่าวังผา โดยจะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อภายในหมู่บ้านในลักษณะเหมาซื้อ ซึ่งชาวบ้านสามารถขายผลผลิตได้ครั้งละจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเพื่อให้ทันต่อความต้องการของระบบตลาดภายนอกชุมชน การแลกเปลี่ยนโดยใช้ระบบเงินจึงเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ชาวบ้านบางส่วนจึงมีเงินแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม โดยการตัดวงผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตของตน

4.2 ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะสังคมบ้านดอนแก้วยังคงเป็นลักษณะของชุมชนไทยค่อนข้างดั้งเดิม ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย โดยจะถือสายตระกูลหรือถือผีสายแม่ (Matrilinear) ลูกชายที่แต่งงานมีครอบครัว มักจะย้ายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ไปช่วยแม่ตาแม่ยาย ทำงาน เป็นแรงงานของครอบครัวฝ่ายหญิง แต่ในปัจจุบันประเพณีมิได้เคร่งครัดมากนัก แล้วแต่ความเหมาะสมของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมากกว่า เช่น หากบ้านฝ่ายชายมีลูกชายเพียงคนเดียว ฝ่ายชายมักจะขอให้ฝ่ายหญิงย้ายมาอยู่ที่บ้านฝ่ายชาย เพื่อช่วยดูแลพ่อแม่และแม่ของฝ่ายชาย แต่โดยส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานแล้วจะอาศัยอยู่บ้านฝ่ายหญิงก่อน ประมาณ 2-3 เดือน เป็นการปฏิบัติ ตามธรรมเนียมประเพณี หลังจากนั้นจึงย้ายไปอยู่ที่บ้านฝ่ายชาย

แม้ว่าประชากรทั้งหมดจะนับถือศาสนาพุทธ แต่อิทธิพลความเชื่อดั้งเดิมทางศาสนา พราหมณ์ และการนับถือผีบรรพบุรุษ ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่เช่นเดียวกับชาวล้านนาในจังหวัดอื่นๆ การผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและพราหมณ์แสดงผ่านประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีสืบชะตา พิธีส่งเคราะห์ พิธีส่งซี้ด การเลี้ยงผี เป็นต้น ความเชื่อด้านศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านค่อนข้างมาก เมื่อถึงงานบุญประเพณี เช่น วันสงกรานต์ วันสำคัญทางพุทธศาสนา พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า บรรดาลูกหลานที่ได้แยกครอบครัวออกไป จะกลับมาพบปะพร้อมหน้าพร้อมตา พร้อมกับสิ่งของเงินทองมาช่วยทำบุญ จึงเห็นได้ว่า แม้ลูกหลานจะแยกครอบครัวออกไป หรือไปทำงานต่างถิ่น แต่ความผูกพันภายในครอบครัวและชุมชนยังคงแน่นแฟ้น ซึ่งผู้อาวุโสจะมีบทบาทมากในครอบครัวและชุมชนในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เกิดความรักของชุมชนของตน รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะผู้ที่เคยผ่านการบวชเรียนมาก่อน เพราะผู้อาวุโสจะเป็นผู้นำทางความคิด ปัญญา ประเพณี พิธีกรรม ศาสนาแก่ครอบครัวและชุมชน เป็นผู้ที่ยึดกุมความรู้ซึ่งทรงคุณค่าแก่ชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นความรู้ด้านการทำบุญ ทำพิธีความรู้ด้านแพทย์พื้นบ้าน ไปจนถึงความอ่อนน้อมของคนในชุมชน

นอกจากนี้กลุ่มพระสงฆ์ก็เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสูงในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตพระจะเป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ทั้งทางธรรม ชาวบ้านที่ได้รับการบวช ไม่ว่าจะ เป็นคนยากดีมีจน เปรียบเทียบได้กับสถานะของอาจารย์ที่ได้รับการยกย่องในชุมชน ผู้ที่เคยผ่านการบวชเรียนมักจะนำความรู้ที่ร่ำเรียนจากวัด มาใช้งานประเพณีและพิธีกรรมในชุมชน และมักจะได้รับหน้าที่เป็นผู้นำในการทำพิธีต่างๆ เช่น ความรู้เรื่องสมุนไพร เวทมนต์คาถา โหราศาสตร์ การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีส่งเคราะห์ พิธีสืบชะตา เป็นต้น อย่างเช่น พ่อศรีวรรณ ยากับ ซึ่งเคยบวชเรียนที่วัดดอนแก้วในสมัยครูบาอภิวังค์ อภิวัง ได้รับการยกย่องจากชาวบ้านดอนแก้ว และชุมชนใกล้เคียงให้

เป็นผู้นำในการทำพิธีต่างๆ เช่น แก่เหมือง เฒ่าจ่าผี หมอเรียกขวัญ ดูดวง การสะเดาะเคราะห์ หรือกรณีพระเสวียน อินทปัญโญ เจ้าอาวาสดอนแก้วปัจจุบันเองมีบทบาททางด้านอนุรักษ์ โดยเป็นผู้ริเริ่มร่วมกับพ่อสามานและนายสมยศ ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้ใหญ่บ้านร่วมตั้งกลุ่มอนุรักษ์พันธ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว โดยชาวบ้านให้ความเคารพและนับถือพระเสวียนในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาวัดดอนแก้ว การผสมผสานแนวคิดอนุรักษ์เข้ากับหลักศาสนา ทำให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรของท้องถิ่น

4.2.1 ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

โลกทัศน์ของชาวล้านนา พื้นฐานความเชื่อของชุมชนล้านนา คือ การนับถือผี ศาสนาพุทธเข้ามาภายหลังมิได้ทำลายความเชื่อดั้งเดิมแต่ช่วยเพิ่มแนวคิดศีลธรรม คือ ความเชื่อเรื่องบุญ บาป กรรมและนิพพาน ความคิดแบบเหตุผลหรือแบบวิทยาศาสตร์มีอิทธิพลในหมู่เด็กและเยาวชน แต่ผู้มีอายุ 40-50 ปีขึ้นไปยังคงเชื่อแบบเดิม คือ การนับถือผีและพุทธ และคนกลุ่มสูงอายุนี้ยังเป็นผู้นำความคิดของหมู่บ้าน รวมทั้งเป็นผู้ถ่ายทอดระบบความเชื่อและวิถีการดำรงชีวิตให้แก่คนในรุ่นหลัง

ความเชื่อดั้งเดิมนั้นเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยการให้จิตวิญญาณกับสิ่งเหล่านั้น เช่น ในป่าจะมีผีสิงสถิตอยู่ในดิน ในแม่น้ำ ต่างก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ ทำให้เกิดความเคารพต่อธรรมชาติและนำไปสู่การปฏิบัติที่อ่อนน้อมและไม่ทำลายธรรมชาติ ดังเช่นที่นายสามาน ค่ายอาจกล่าวไว้ "ป่าเปรียบเสมือนพ่อ น้ำเปรียบเสมือนแม่ หากเราทำลายน้ำ-ป่า เท่ากับเราทำลายตัวเอง" นอกจากนี้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเราไม่สามารถจะควบคุมธรรมชาติได้ แต่ในธรรมชาติที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องรักษาอยู่ ดังนั้นหากต้องการให้ธรรมชาติเป็นไปในทางที่ต้องการ ก็เพียงแต่ทำพิธีกรรมบนบานศาลกล่าวแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ทำให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงระบบคิดและความเชื่อของชุมชนขึ้นหลายอย่าง นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อทางด้านโหราศาสตร์และไสยศาสตร์อยู่มาก เช่น การดูฤกษ์ยาม ทำนายดวง ชะตาราครีต่างๆ ความเชื่อในตำราต่างๆ ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเพณีที่สำคัญของบ้านดอนแก้วเน้นประเพณีทางด้านพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา และวันออกพรรษา ซึ่งชาวบ้านจะเน้นกิจกรรมทำบุญตักบาตร และฟังเทศน์ฟังธรรม ส่วนประเพณีพื้นบ้าน ได้แก่

1. ประเพณีสงกรานต์ปีใหม่ จัดขึ้นในเดือนเจ็ด (เดือนเมษายน) โดยจะมีกิจกรรมการทำความสะอาดบ้านเรือน การทำบุญ การสรงน้ำพระ การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ พ่อแม่และญาติพี่น้อง

2. ประเพณีตานก๋วยสลากขมพู โดยจะจัดขึ้นในเดือนเกียง (เดือนตุลาคม) ซึ่งสลากขมพูเป็นสลากขนาดเล็กที่จัดขึ้นเฉพาะภายในชุมชน ชาวบ้านจะเตรียมสลากเพื่อไปทำบุญที่วัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์

3. ประเพณีแข่งเรือ การแข่งเรื่อนับเป็นประเพณีที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณ อันเนื่องมาจากการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในสมัยก่อนมักตั้งบริเวณใกล้แม่น้ำลำคลอง และยังไม่มีการสร้างถนนหนทาง ทำให้การเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างหมู่บ้านใช้การคมนาคมทางน้ำ เมื่อยามปกติจึงได้นำเอาเรือเป็นพาหนะไปเยี่ยมเยียนเพื่อต่างหมู่บ้าน เมื่อยามว่างจึงนำเรือมาแข่งกันเพื่อความสนุกสนานและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชน จึงพัฒนามาเรื่อยๆ จนถือเป็นกีฬาและการแข่งเรือประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน การแข่งเรือประเพณีอำเภอท่าวังผา ถือเป็นประเพณีสำคัญที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานานในอดีต โดยไม่สามารถหาหลักฐานได้ว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด สอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ทราบมาตั้งแต่เกิดมาที่พอจำความได้ก็มีประเพณีแข่งเรืออยู่แล้ว แต่จะเรียกประเพณีการแข่งเรือว่า "การเกียงเรือ" สำหรับตัวเรือเรียกว่า "เรือเกียง" สำหรับบ้านดอนแก้วมีเรือที่ใช้แข่งขันในประเพณีแข่งเรือที่เก่าแก่มาก ชื่อเรือนางพญาคำปิว ชุดเมื่อปี พ.ศ. 2569 โดยใช้ไม้ตะเคียนทอง ซึ่งนำมาจากดอยป่องอ่าง ห้วยน้ำเสน อำเภอทุ่งช้าง ใกล้เคียงประเทศลาว ใช้วิธีขุดรากตัดรากให้ไม้ล้มลงโดยไม่ตัดลำต้นเพื่อไม่ให้เกิดรอยร้าว นายช่างผู้ขุดเรือคือ ครูบาวังวงศ์ อภิวัังใส นายขัด อินตะวิน นายคันธิยะ ยাত্রา เรือมีความยาว 6 วา 20 ศอก บรรจุฝีพาย 30 คน

เรือบ้านดอนแก้วเป็นที่ชื่อเสียงโด่งดังมาตั้งแต่อดีต โดยเป็นเรือที่แข่งชนะมาหลายสมัย ทั้งในอำเภอท่าวังผาและอำเภอบัว ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2525 โดยเฉพาะในสมัยที่นายศิลป์ชัย อินยาเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ. 2531 ได้รางวัลรองชนะเลิศที่ทำน้ำสุขาภิบาลท่าวังผา ปี พ.ศ. 2532, 2534 ได้รางวัลรองชนะเลิศการแข่งขันเรือจังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2539 ได้รางวัลที่ 4 สนามท่าวังผา ปี พ.ศ. 2540 ได้รางวัลที่ 4 งานตักบาตรเทโวหน้าวัดศิลามงคล(ท่าวังผา) งานประเพณีแข่งเรือนอกจากเป็นการสร้างความสัมพันธ์และความสนุกสนานระหว่างชุมชนแล้ว ยังสร้างความสามัคคีภายในชุมชนอีกด้วย โดยประเพณีแข่งเรือจะจัดขึ้นทุกปีในเดือนสิงหาคมหรือกันยายน เมื่อถึงช่วงประเพณีแข่งเรือจะมีการคัดเลือกฝีพายและทำการฝึกซ้อม ซึ่งมักจะเลือกเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้าน เป็นการถ่ายทอดและสร้างจิตสำนึกให้คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญของประเพณีพื้นบ้านและรักในชุมชนของตน ในระหว่างการฝึกซ้อมในช่วงเย็น จะมีชาวบ้านมาร่วมชมการฝึกซ้อมและให้กำลังใจ ตลอดจนการร่วมทุนทรัพย์ในการซื้ออาหารและเครื่องบำรุงฝีพาย ประเพณีแข่งเรือจึงนับว่าเป็นประเพณีที่สำคัญของบ้านดอนแก้วในการสร้างความสามัคคีในชุมชน

สังเกตจากคำขวัญประจำหมู่บ้านที่ว่า "สามัคคีมีคุณธรรม นำประชาธิปไตย อนุรักษ์ไว้ซึ่งปลา ธรรมชาติ ประชากรอายุยืนถือ นามเลื่องลือชื่อเรื่อ ...นางพญาคำปิว"

พิธีกรรม เป็นการปฏิบัติกรร่วมกันของกลุ่มเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ จะมีทั้งในระดับ ครอบครัว เครือญาติ และหมู่บ้าน (อานันท์ กาญจนพันธ์ , 2535) ฝึซึ่งเป็นระบบสัญลักษณ์ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ชุมชนและธรรมชาติอย่างไม่แยกจากกัน ตั้งแต่ในระดับ มนุษย์ด้วยตัวเอง ระดับชุมชน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร มักเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ระบบผลิตและการใช้ทรัพยากร เช่น พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นสิ่งคุ้มครองธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่า พิธีกรรมในการไหว้ผีไร่ ฝืนา พิธีกรรมในการรักษาโรค เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นรากฐานความคิดของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ทั้งในแง่เป้าหมายและวิธีการ (กฤษฎา บุญชัย, 2540) พิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนบ้านดอนแก้ว ได้แก่

1. พิธีเลี้ยงผีตระกูล ในระดับครอบครัว ผีตระกูลเป็นผีเครือญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีตระกูลยังไม่ได้ไปเกิด ยังคงคอยปกป้องคุ้มครองลูกหลาน พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อไหว้ผีเรือนที่คอยดูแลรักษาความสงบสุขภายในบ้านเรือน ในสายตระกูลเดียวกันจะมีการนับถือผีปู่ย่าร่วมกัน เป็นการสร้างความสามัคคีและความผูกพันของคนภายในตระกูล โดยปกติจะจัดขึ้นในวันแรม 6 ค่ำ เดือน 4 เหนือ และแรม 6 ค่ำ เดือน 8 เหนือ หากกรณีที่มีลูกหลานไม่สบาย หรือเดินทางไปศึกษาหรือทำงานนอกหมู่บ้าน ก็มักจะพิธีไหว้ผีปู่ย่า เพื่อขอให้ลูกหลานหายป่วย หรือ เดินทางปลอดภัย ทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง หากเป็นไปตามที่บนบาน ก็จะจัดพิธีแก้บนอีกครั้ง

กรณีตระกูลอินตะวิน ผีประจำตระกูลคือเจ้าหลวงน้ำผึ้ง และขุนคำมะเหล็ก บ้านโน ซึ่งมาจากเชียงแสน (ตระกูลอินตะวินมีการแยกสายตระกูลออกเป็นสองสาย) เมื่อถึงช่วงพิธีกรรม ลูกหลานจะมาร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตาที่บ้านของเจ้าผี เพื่อจัดเตรียมสิ่งของสำหรับการทำพิธี โดยทั่วไปจะใช้ไก่สด เหล้า น้ำมะพร้าว ข้าวต้ม ของหวาน และผลไม้ รูป 9 ดอก และเทียน นอกจากนี้จะเตรียมเสื้อ ชิน และสไปไว้สำหรับร่างทรง ซึ่งจะสวมขณะที่ประทับทรง โดยการแต่งกายจะคล้ายพม่าหรือเชียงแสน คนที่ทำหน้าที่เป็นร่างทรง หรือที่เรียกว่า "เฒ่าจ่าผี" จะทำการคัดเลือกโดยใช้ไม้ยาวหนึ่งแขนเหยียด(วา) เมื่อถึงการทำพิธีเฒ่าจ่าผีจะกล่าวว่า "วันนี้เดี๋ยวนี้ ถึงเวลาแล้วที่จะเลี้ยงงาน อันเชิญผีให้มา หากมาแล้วขอให้ไม้ยาวออกมากกว่าเดิม แต่ถ้ายังไม่มาขอให้ไม้ยาวเท่าเดิม" คนที่เป็นข้าวจ้ำมักจะได้รับการถ่ายทอดจากสายปู่หรือพ่อ เช่น การเลี้ยงผีขุนคำมะเหล็กบ้านโน ในอดีตคนที่เฒ่าจ่าผี คือ พ่อกัณฑ์ เมื่อพ่อกัณฑ์เสียชีวิต

ผู้ที่ทำหน้าที่ต่อคือพ่อเครื่อง ซึ่งเป็นลูกของพ่อกัณฑ์ และหลังจากพ่อเครื่องเสียชีวิต พ่อหล้าซึ่งเป็นน้องของพ่อเครื่อง(ลูกพ่อกัณฑ์) จึงทำหน้าที่เป็นเฒ่าจ้ำผีต่อจนถึงปัจจุบัน

2. พิธีเลี้ยงผีบ้าน หรือผีเลี้ยงบ้าน เป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลและเครือญาติให้ยอมรับกฎกติกาการอยู่ร่วมกันในชุมชน จากความเชื่อที่ว่าหมู่บ้านจะมีผีที่คอยคุ้มครองให้หมู่บ้านมีความร่มเย็นเป็นสุข มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีความขัดแย้ง โดยจะจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีเลี้ยงบ้านปีละ 2 ครั้ง คือ วันแรม 9 ค่ำ เดือน 4 เหนือ และ แรม 9 ค่ำ เดือน 8 เหนือ ลักษณะการทำพิธีและการคัดเลือกเฒ่าจ้ำผีเหมือนกับการเลี้ยงผีตระกูล

3. พิธีเลี้ยงผีนา เป็นผีที่ทำหน้าที่อารักษผืนนา คอยอำนวยความสะดวกให้ชาวกล้างอกงาม น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนคุ้มครองวัวควายให้สุขภาพดีเหมาะแก่การทำงาน ก่อนที่จะทำนา ชาวบ้านจะมีการทำพิธีไหว้ผีนา จะทำเฉพาะชาวบ้านมีอาชีพทำนาเท่านั้น เพื่อเป็นการบนบานให้ข้าวงอกงาม ไม่มีศัตรูรบกวน เมื่อภายหลังการเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวนาจะทำพิธีขอขอบคุณผีนาอีกครั้ง เป็นการเลี้ยงขอบคุณที่ช่วยดูแลรักษาข้าว ซึ่งจะทำพิธีในช่วงก่อนฤดูทำนา

4. พิธีเลี้ยงผีฝาย การเลี้ยงผีฝายเป็นศูนย์รวมของกลุ่มที่ร่วมกันจัดการเกี่ยวกับการชลประทาน บ้านดอนแก้วจะมีฝายน้ำปูด ที่ให้น้ำสำหรับการทำนาทำไร่ การเลี้ยงผีฝายเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อขอฝนหรือขอน้ำจากการบวงสรวงผีฝาย ขอให้ฝนทำอุดมสมบูรณ์ มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอต่อการเกษตร นิยมทำหลังจากการขุดลอกลำเหมืองหรือซ่อมฝายเสร็จแล้วในช่วงรอฝนและเตรียมไถหว่าน การเลี้ยงผีฝายของบ้านดอนแก้วจะจัดขึ้นในวันแรม 11 ค่ำ เดือน 8 เหนือ โดย แก่เหมืองจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ของเช่นไหว้มักเป็น หัวหมู ไก่ รวมทั้งอาหารหวานคาวต่างๆ วางไว้สองหัวมุมของตัวฝาย สมาชิกทุกคนที่ทำนาจะเข้ามาร่วมในพิธีกรรม

4.2.2 ระบบความสัมพันธ์เครือญาติ

ระบบเครือญาติเป็นระบบสังคมที่เด่นมากของหมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านมักมีเครือญาติร่วมผีเดียวกัน ความเป็นญาติมิตรช่วยเกื้อกูลให้ความแตกต่างระหว่างบุคคลและครัวเรือนขยายออกไปอย่างช้าๆ หมู่บ้านนอกจากการนับญาติแล้ว ยังมีคำว่าสังคญาติ เพื่อแสดงเครือสายการนับญาติทุกชั่วโคตร ระบบครอบครัวเช่นนี้ แสดงถึงความศรัทธาหรือความเชื่อในความผูกพันระหว่างสายเลือด ทำให้แรงยึดเหนี่ยวในหมู่บ้านยิ่งมั่นคงในหลายกรณี (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา , 2537 : 78)

การศึกษาาระบบความสัมพันธ์เครือญาติของบ้านดอนแก้ว หากสืบสายตระกูลของชาวบ้านดอนแก้ว จะพบว่า ส่วนใหญ่จะสัมพันธ์เกี่ยวโยงเป็นญาติพี่น้องกันเกือบทั้งสิ้น โดยมี

สายตระกูลหลักๆ ไม่กี่ตระกูล เช่น ตระกูลอินตะวิน ยากับ อินยา ค่ายอาจ บันรัตน์ โนศรี ตระกูลอินตะวินถือว่าเป็นตระกูลใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน ประมาณ 3 ใน 5 ส่วน เนื่องจากในอดีตมีการแต่งงานในเครือญาติเดียวกัน เพราะจำนวนคนในหมู่บ้านมีน้อย ทำให้มีการแต่งงานในสายตระกูลเดียวกันมาก และด้วยเหตุที่ครอบครัวของบ้านดอนแก้วเป็นครอบครัวขยาย ชาวบ้านนิยมมีลูกมาก เพื่อเป็นแรงงานในครอบครัว ทำให้ทั้งชุมชนเกี่ยวโยงสัมพันธ์เป็นเครือญาติกันทั้งหมด นอกจากนี้ในปัจจุบันมีการที่มีคนในหมู่บ้านออกไปศึกษาและทำงานภายนอกหมู่บ้าน ทำให้มีการแต่งงานกับคนภายนอกชุมชน การอพยพย้ายถิ่นฐานไปนอกหมู่บ้าน ทำให้เกิดความสัมพันธ์การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างชุมชน หากวิเคราะห์เฉพาะระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนบ้านดอนแก้วพบว่า มีการแต่งงานทั้งในสายตระกูลเดียวกัน และแต่งงานระหว่างสายตระกูล ดังนี้

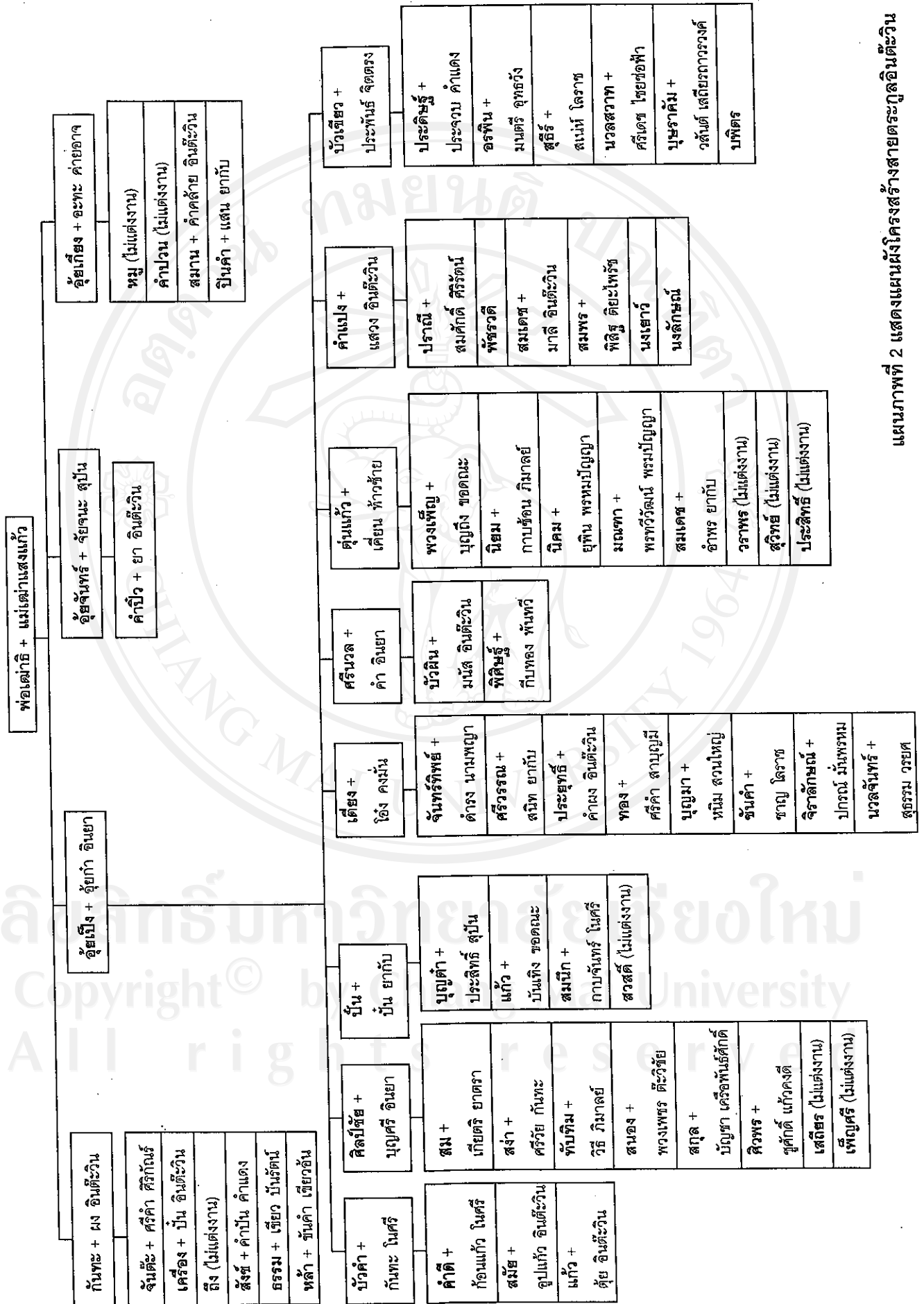
1. ความสัมพันธ์ในครอบครัว บ้านดอนแก้วมีระบบความสัมพันธ์ในครัวเรือนอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงทั้งการเมือง ด้านเศรษฐกิจ การผลิต และวัฒนธรรม เนื่องจากลักษณะครอบครัวที่เป็นครอบครัวขยาย พ่อ แม่ พี่น้อง ลูกหลานอยู่ภายในบ้านหรือบริเวณบ้านเดียวกัน ทำให้พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย มีโอกาสที่อบรมสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ให้แก่ลูกหลาน รวมทั้งการเป็นแรงงานในการผลิต ลูกที่อยู่กับพ่อแม่มักเป็นลูกคนสุดท้าย เมื่อแต่งงานลูกสะใภ้หรือลูกเขยต้องย้ายมาอยู่บ้านพ่อแม่ของคนที่ย้ายแต่งงานด้วย บ้านที่อยู่อาศัยและที่ดินมักตกเป็นของลูกคนที่อยู่ดูแลพ่อแม่และแม่ แม้ระบบเครือญาติของบ้านดอนแก้วเป็นระบบที่สืบสายฝ่ายแม่ แต่ในปัจจุบันไม่เคร่งครัดมากนัก แล้วแต่ความสะดวก ในช่วงแรกของการแต่งงานอาจจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิงระยะหนึ่ง เมื่อมีที่ดินหรือเงินทองพอที่จะขยับขยาย ก็จะแยกครอบครัวออกไป

2. ความสัมพันธ์สายตระกูล ลักษณะสังคมบ้านดอนแก้วพบว่า ในอดีตมีการแต่งงานในสายตระกูลเดียวกันอยู่ค่อนข้างมาก แต่มักเป็นญาติในชั้นห่างๆ กัน อาจเนื่องมาจากในอดีตในหมู่บ้านยังมีคนจำนวนน้อย การเดินทางติดต่อกับชุมชนอื่นเป็นไปด้วยความลำบาก ทำให้การแต่งงานส่วนใหญ่ยังจำกัดอยู่กับคนภายในชุมชน ซึ่ง สนธิ สมัครการ อธิบายการแต่งงานระหว่างลูกพี่ลูกน้อง (cross-cousin marriage) ไว้ว่า การสมรสแบบนี้พบเสมอในสังคมมนุษย์ เพราะช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นทางสังคมให้แก่กลุ่มญาติ โดยหลักเกณฑ์ของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (สนธิ สมัครการ, 2539) การแต่งงานภายในสายตระกูลของบ้านดอนแก้วตัวอย่างเช่น ในสายตระกูลอินตะวิน มีการแต่งงานภายในสายตระกูลเดียวกันค่อนข้างมาก หรือบางคนแต่งงานสองครั้ง ทำให้สมาชิกในสายตระกูลนี้มีค่อนข้างมาก ตัวอย่างเช่น

กันทะ อินตะวิน	แต่งงานกับ	ผง อินตะวิน
เครื่อง อินตะวิน	แต่งงานกับ	ปิ่น อินตะวิน
จัน อินตะวิน	แต่งงานกับ	บุญธง อินตะวิน
คำปัว อินตะวิน	แต่งงานกับ	ยา อินตะวิน
แสวง อินตะวิน	แต่งงานกับ	คำแปง อินตะวิน

หรือแม้แต่ผู้หญิงในสายตระกูลอินตะวินที่แต่งงานกับคนตระกูลอื่น เมื่อมีลูกซึ่งใช้นามสกุลตามพ่อ แต่ลูกก็ไปแต่งงานกับผู้ชายในตระกูลอินตะวิน ทำให้ลูกกลับมาใช้นามสกุลอินตะวิน ซึ่งเป็นนามสกุลเดิมของแม่อยู่แล้ว อย่างเช่นกรณี นางคำแปง อินยา ซึ่งเป็นลูกอุ้ยเป็ง (อินตะวิน) และ อุ้ยกำ อินยา นางคำแปงได้แต่งงานกับนายแสวง อินตะวิน ทำให้นางคำแปงเปลี่ยนมาใช้นามสกุลอินตะวิน ซึ่งเป็นนามสกุลแม่เดิม รายละเอียดดังแสดงใน แผนภาพที่ 2 แสดงโครงสร้างเครือญาติสายตระกูลอินตะวิน หรือกรณีของตระกูลยากับ แม่ปิ่น อินยา ซึ่งเป็นลูกอุ้ยเป็ง (อินตะวิน) และ อุ้ยกำ อินยา หากสืบสายตระกูลอุ้ยกำพบว่าอุ้ยกำเป็นลูกแม่เดมาห์ดียากับ ซึ่งหมายถึงแม่ปิ่นเองมีสายเลือดยากับด้วย และภายหลังแม่ปิ่นได้แต่งงานกับพ่อปิ่น ยากับ

3. ความสัมพันธ์ต่างตระกูล ในปัจจุบันประชากรในหมู่บ้านมีจำนวนมากขึ้น การเดินทางระหว่างชุมชนมีความสะดวกมากกว่าเดิม ประกอบกับมีการเดินทางไปศึกษาและทำงานภายนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้เกิดการแต่งงานต่างตระกูลทั้งกับคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมากขึ้น ทำให้เกิดสายตระกูลใหม่ๆ ที่ไม่ใช่ตระกูลเดิมในหมู่บ้านขึ้น การแต่งงานต่างตระกูลทำให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสองครอบครัว ก่อให้เกิดความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น กรณีการลงแรงในการผลิตมักขอแรงจากบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิงหรือชายที่ตนแต่งงานด้วย การแต่งงานต่างตระกูลจะพบได้ทั่วไป อย่างเช่น ตระกูลอินตะวินแต่งงานกับตระกูลยากับ หรือแม้แต่คนต่างชุมชน อย่างเช่น พ่อจันตะ อินตะวิน แต่งงานกับแม่ศรีคำ ศิริกันท์ คนบ้านต้นฮ้าง และย้ายไปอยู่บ้านต้นฮ้าง มีลูกคือ นายไสว อินตะวิน ซึ่งในปัจจุบันดำรงผู้ใหญ่บ้านต้นฮ้าง ซึ่งยังคงแวะเวียนกลับมาเยี่ยมบ้านดอนแก้วเสมอ เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและเครือข่ายความช่วยเหลือกัน

แผนภาพที่ 2 แสดงแผนผังโครงสร้างสายตระกูลอินตะวัน

4.2.3 การรวมกลุ่มทางสังคม

ชุมชนบ้านดอนแก้วพบกลุ่มทางสังคมอยู่สองลักษณะ ได้แก่ กลุ่มที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีลักษณะหรือคุณสมบัติที่คล้ายคลึงหรือมีความเกี่ยวข้องกัน โดยไม่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ และกลุ่มที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ มีการจัดตั้งและบริหารจัดการความเป็นไปของกลุ่มเพื่อจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มเครือข่าย ความสัมพันธ์ทางเครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม โดยอาศัยความสัมพันธ์ของญาติพี่น้องเพื่อนตัวเชื่อมให้มีการเกาะกลุ่มและให้ความช่วยเหลือระหว่างกัน จากการศึกษาความสัมพันธ์ทางเครือข่ายของหมู่บ้าน พบว่าหมู่บ้านดอนแก้วมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติมากโดยมีความเชื่อมโยงในลักษณะของการแต่งงาน ในอดีตครอบครัวแต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกจำนวนมาก และแต่งงานกันระหว่างคนภายในหมู่บ้าน ทำให้ความเป็นเครือญาติในแต่ละครอบครัวมีความสัมพันธ์กันสูง ส่งผลเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงในด้านต่างๆ เช่น ด้านการปกครอง ในแง่การควบคุมความพฤติกรรมของสมาชิกภายในหมู่บ้าน การตกลงร่วมกัน การช่วยเหลือในการผลิต การช่วยงานบุญงานวัด เป็นต้น

2. กลุ่มจัดการน้ำ หรือกลุ่มเหมืองฝาย เป็นกลุ่มจัดระบบการใช้น้ำของชุมชน กลุ่มเหมืองฝายของชุมชนบ้านดอนแก้วเกิดขึ้นมานานแล้ว ซึ่งไม่ทราบว่าสร้างขึ้นเมื่อใดแต่สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นพร้อมกับหมู่บ้าน ห้วยน้ำปู่ถือถือว่าเป็นแหล่งน้ำสายสำคัญที่ชาวบ้านดอนแก้วใช้ประโยชน์ในการทำการเกษตร ในอดีตเป็นฝายไม้ ชาวบ้านจะเอาไม้มาทำเป็นแนวห่างประมาณ 50 เซนติเมตร ใช้หลักตอกกันเป็นแถว จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2527 จะได้รับงบประมาณจากทางราชการให้สร้างเป็นอ่างเก็บน้ำขึ้น การจัดการการใช้ประโยชน์จะเน้นการกระจายและความยุติธรรม รวมทั้งการตั้งกฎกติกาการใช้ร่วมกัน เช่น ห้ามขโมยน้ำ หรือ ผู้ใดไม่มาช่วยขุดลอกถ้าเหมือง จะถูกปรับครั้งละ 50 บาท นอกจากนี้สมาชิกผู้ใช้น้ำทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาถ้าเหมือง เช่น การซ่อมแซม การขุดลอกเหมือง โดยมีแก่งฝายเป็นผู้ควบคุมดูแล แจ่งข่าวสาร การนัดประชุม การตรวจสอบและควบคุมงานฝาย

3. กลุ่มผู้อาวุโส ในหมู่บ้านดอนแก้วมีคนเฒ่าคนแก่ (ประมาณ 50 ปีขึ้นไป) อยู่จำนวนมาก อยู่ในฐานะของผู้อาวุโส ผู้อาวุโสเหล่านี้มีฐานะทางสังคมเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีประสบการณ์เนื่องจากการผ่านชีวิตมามาก ทำให้เป็นผู้รอบรู้ในด้านประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนการดำเนินชีวิตเป็นอย่างดี ลักษณะของครอบครัวขยายทำให้ผู้อาวุโสสามารถอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมมานานให้แก่ลูกหลาน เป็นกระบวนการขัดเกลาที่สอนให้เกิดความรอบรู้ทั้งในเรื่องการผลิต การแก้ไขปัญหา การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ รวมทั้งการ

ประพัตติตนตามแบบของผู้นำครอบครัวที่ดี กลุ่มผู้อาวุโสจึงเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านทั้งในเรื่อง จารีตประเพณี การแก้ไขปัญหา และช่วยตัดสินคดีความเล็กน้อยที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งชาวบ้านจะ ให้ความเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตาม

4. กลุ่มแม่บ้านเกษตร เป็นกลุ่มที่จัดตั้งจากการส่งเสริมจากกรมส่งเสริมการ เกษตร เป็นการรวมกลุ่มผู้หญิงภายในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 86 คน โดยจะใช้เวลาว่างหลังการทำเกษตรเพื่อผลิตสินค้าสำหรับส่งจำหน่ายยังตลาดภายนอกชุมชน จะเน้นการแปร รูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น หน่อไม้อัดป๊อป ทำขนม แพ็คของ ซึ่งนำรายได้เข้าสู่ชุมชนปีละ หลายล้านบาท นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมกิจกรรมทางการเกษตรอื่นๆ เช่น การปลูกผัก ยาสูบ เป็นต้น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือกิจกรรมของหมู่บ้านในหลายๆ ด้าน เช่น งานบุญ งานศพ งานแต่งงาน รวมทั้งกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ โดยจะให้ความช่วยเหลือทั้งในรูปของเงินบริจาคและในรูปของแรงงานช่วยเหลือ

5. กลุ่มด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นกลุ่มที่ก่อตั้งอย่างไม่เป็นทางการ เกิด จากกลุ่มผู้นำบางคนที่ต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน จึงชักชวนชาวบ้านก่อตั้งเป็นกลุ่ม ขึ้นมา ในปัจจุบันบ้านดอนแก้วมีการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าชุมชน สมุนไพรพื้นบ้าน กลุ่มอนุรักษ์ พันธุ์ปลาจะมีกิจกรรมที่โดดเด่นและดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ป่าชุมชนนั้นจะไม่ค่อยมีบทบาท เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้มีจำนวนน้อย ประมาณ 2 ไร่เศษของพื้นที่หมู่บ้าน ส่วนกลุ่มสมุนไพรเป็น กลุ่มที่จัดตั้งไม่ได้นาน กลุ่มผู้สนใจส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโส

ผลการศึกษาบริบทชุมชนข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนบ้านดอนแก้วเป็นชุมชนไทย ค่อนข้างดั้งเดิม ที่แม้จะถูกแทรกแซงโดยกระบวนการพัฒนาและระบบเศรษฐกิจภายนอกชุมชนที่ทำให้รูปแบบการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ชุมชนยังคงมีวิถีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับ ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในแง่การผลิตและการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยชาวบ้านจะอยู่รวม กันอย่างแน่นแฟ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ที่อาศัยผู้นำทางธรรมชาติ ผู้นำทาง ศาสนาและพิธีกรรม และผู้อาวุโส ในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์และดูแลการดำเนินงานกิจ กรรมต่างๆ ภายในชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่างานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ แสดงให้เห็นถึง ระบบความคิดและความเชื่อที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์กับกระบวนการผลิตและส่งผลต่อการใช้ทรัพยากร ซึ่งจะอยู่บนพื้นฐาน ของความสัมพันธ์แบบเครือญาติอีกด้วย